

Шевченко О.І.

Когнітивно-семіотичні основи перекладацької діяльності

Схематичність сприйняття і осмислення фактів реальності виступає головним засобом смислової організації лінгвально і невербально переданих змістів. Будь-яке смислоутворення, як когнітивно-дискурсивна сутність перекладацької діяльності, відповідно до принципів аперцептивної організації мислення передбачає селекцію схем (предикатів) і пов'язання їх змінних (аргументів) [Величковский 2006 : 68] з актуальними значеннями висловлень письмового або усного мовлення.

У когнітивній науці непохитною визнається теза *схематичності* сприйняття і осмислення інформації. Зокрема наділення смислом фрагментів дійсності або, використовуючи термінологію когнітивної психології, “семантика повсякденної свідомості” ґрунтується переважно на “схематичних, міжкатегоріальних формах організації знання”; вони є “ефективним засобом підтримки сприйняття, розуміння, а також наступного відтворення” [Величковский 2006 : 68]. Додамо, що схематична організація і репрезентація знання базується на принципах симультанності осмислення дійсності, забезпечує означення фактів дійсності як складників повідомлення, і відтворення смислу оригіналу у цільовій мові.

Схематичність як психокогнітивне підґрунтя смислоутворення є одним із головних чинників, що забезпечують функціонування компенсаторних семантичних механізмів, які уможливають реалізацію неявних смислів, закладених у текст у потенції. Тобто, схематичність надає можливість актуалізації “порожніх” знаків, латентних, неявних, дифузних змістовних компонентів дискурсу у вигляді так званих “відсутніх структур”.

Близьким до поняття схеми як когнітивного (перцептивного) принципа постає поняття матриці. За М.В. Мамардашвілі *матриця* – це модель певного стану свідомості мовця, при якому сприйняття, почуття, когнітивні процеси і діяльність людини визначаються самим станом [Мамардашвили 1993 : 223]. Таким чином, у

матричних станах виявляється ієрархія мотивів комунікативної діяльності мовної особистості з її потребами, спонуканнями, пріоритетами. Мотив, що спричинив висловлення, мета висловленої думки мовцем є ключовим критерієм визначення смислу.

У психолінгвістиці проблематика угруповань змістових елементів на підставі смислової близькості або єдності розглядається дещо з інших позицій і використовується термінологічний апарат і логічні засновки, які базуються більше на психологічних засадах. Зокрема, при формуванні цілісних угруповань перцептивних образів підкреслюється ключова роль аферентації, **аперцепції** і **асоціацій** у мисленнєвій діяльності мовної особистості [Анохин], які слугують основою для утворення низки цілісних єдностей різномодальних уявлень. Зокрема, аферентація і аперцепція як попереднє (упреждающее) сприйняття є одним із основних психологічних принципів, що забезпечують здійснення синхронного перекладу. Це пояснюється тим, що чуттєві сприйняття постають у свідомості людини не однією суцільною масою, а *низкою груп*, які перебувають між собою у певних смислових зв'язках [Потебня 1976 : 83].

Ці низки груп, об'єднання сприйнятих образів (воспрятий) з наділеними смисловими атрибутами О.О. Потебня називав *колом*. Цей термін є за своєю сутністю близьким до поняття нечіткої логіки «нечітка множина». Воно висвітлює психокогнітивні сторони атрибуції смислу явищам дійсності, зображаючи цей процес як єдність суб'єктивних спонукань (самодіяльності душі) і впливу об'єктивної реальності (зовнішніх подразнень [Потебня 1976 : 144].

Засновники гештальт-теорії і їх послідовники також розробили надзвичайно важливі принципи осмислення дійсності, котрі можуть бути екстрапольовані на перекладознавчу і дискурсивну проблематику смислоутворення (зокрема його *симультанні* аспекти) через посередництво означення фактів дійсності віддзеркалених у повідомленні. Фундаментальним положенням гештальт-теорії є теза про сприйняття дійсності людиною у формі *цілісних утворень*, змістові і функціональні характеристики яких зумовлені їх цілісною природою, а не окремими їх елементами або сумою елементів [Arnheim 2004]. Саме в тенетах

гештальт-теорії розроблені положення про *продуктивне мислення* [Вертгеймер 1987], яке здійснюється на рівні системи образів і віддзеркалює ментальність перекладача при сприйнятті художніх образів.

Важливо зазначити, що, оскільки поняття продуктивного мислення зосереджене на смислоутворенні на противагу від декодування закладеного автором смислу, воно може бути плідним для дослідження змістових характеристик дискурсу саме з конструктивістських позицій *продукування* смислу як більш глибокого проникнення перекладача у світ авторської свідомості, а не інтерпретації або його “видобування” із тексту.

У межах лінгвокультурологічних досліджень тексту, також приходять усвідомлення важливості врахування змістовних параметрів не стільки окремих знакових елементів, скільки відносин між ними у структурі концептуально організованих угруповань. Так, зазначається, що концептуальні поняття (в нашій термінології – лінгвістичні змінні або прототипні поняття як складники нечітких семіотичних множин) “прирощуються” в тексті системно організованими, зазвичай підпорядкованими цьому ключовому слову-поняттю компонентами, призначення яких – не стільки уточнити його, скільки створити загальну лінгвокультурологічну парадигму взаємозалежних складників” [Кононенко 2010 : 148]. У цій роботі увагу зосереджено саме на **креативній** функції “загальної парадигми взаємозалежних складників” – семіотичних угруповань у перебігу смислоутворення в дискурсі. Зазначені семіотичні структурні єдності втілюють в дискурсі симультанні принципи смислоутворення.

Симультанні аспекти смислоутворення виявляються у так званому “смиловому синтаксисі” або “смиловому синтаксуванні” [Горелов 2003]. Це глибинні механізми організації смислової структури, котрі формуються у корі під впливом невербальних і вербальних імпульсів, утворюючи комплекс зв’язків, що характеризуються цілісністю, симультанністю. Вони можуть не виводитись на поверхню – не вербалізуватися, проте їх наявність доведена експериментально за допомогою технічних засобів.

ЛІТЕРАТУРА

- Величковский Б. М. Когнитивная наука: основы психологии познания : в 2 т. Т. 1. Москва : Смысл ; Академия, 2006.
- Вертгеймер М. Продуктивное мышление. Москва : Прогресс, 1987.
- Горелов И. Н. Идеи к чистой феноменологии и феноменологической философии. Москва : Лабиринт, 2003.
- Кононенко В. І. Сміслові конотації у структурі тексту. *Мовознавство*. 2010. № 23. С. 146–155.
- Мамардашвили М. К. Эстетика мышления. М.: Московская школа политических исследований, 2000.
- Потебня А. А. Эстетика и поэтика. Москва : Искусство, 1976.
- Arnheim R. Visual thinking. New York : University of California Press, 2004.